

FELSEFE DÜNYASI

2011/2 Sayı: 54 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Yard. Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 20 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

GABRİEL TARDE'İN DÜŞÜNÇESİNDE ESKİ ÇİN KAVRAMLARI: “GELECEĞİN TARİHİNDEN ALINTILAR” ÖRNEĞİ

Gürhan KIRİLEN*

Gabriel Tarde, Ekonomik Psikoloji, Monadoloji ve Sosyal Yasalar gibi çalışmalarında işlediği kavramların kurgusal yansımalarına “Geleceğin Tarihinden Alıntılar” adlı eserinde yer verir. “Geleceğin Tarihinden Alıntılar” fantastik bir kurgudur; bir kurtuluş hikâyesi olduğu gibi aynı zamanda sonu karanlık bir ütopyadır. Klasik ütopyaların, denizler ötesinde kurduğu düzeni Tarde, yer altında kurmaya çalışmaktadır. Karanlık oluşu buradan kaynaklanır. Zira Tarde’in ‘yer altı yaşamı’ rengârenk ve ışıl ışıl olmasına karşın, yalnızca yer altında mümkün olması, sonunun karanlık olacağını göstermektedir.

Öyküye göre, dünyanın yaşam kaynağı olan güneş, 25. yüzyılın sonlarına gelindiğinde enerjisini tüketerek sönmüştür. Güneşin yer küreyi ısıtacak gücü kalmamış ve yeniden “yürüyüşe” başlayan buzullar bir daha geri çekilmemek üzere dünyayı kuşatmışlardır. Sıcaklık hızla düşmüş, kitlesel ölümler yaşanmıştır. Hayatta kalan az sayıda insan, yeryüzünde yaşamlarını sürdürmenin imkânı bulunmadığı için yer altına göç ederek burada yeni bir uygarlık kurarlar.¹

Öykünün kahramanı Miltiade, geriye kalanları etrafında toplar ve bir göç hareketi başlatır. Miltiade, ihtiraslı bir liderdir; Tarde’in epik bir üslupla kaleme aldığı ‘göç söyleviyle’² halkı peşinden sürüklemeyi başarır. Yer altında yeni bir yaşam kurma savaşı veren Miltiade ve halkı, eski kültürün “müzeleştirilmiş” olan kısmi mirasının üzerine yeni bir uygarlık kurarlar.³ Böylece hem

* Ar. Gör., Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sinoloji Anabilim Dalı

1 Güneşin ansızın gücünü yitirerek sönmeye başlamasıyla birlikte yeryüzünde hava sıcaklığı hızla düşer ve kısa zamanda milyonlarca insan donarak ölür. Kutuplardan ilerleyen buzullar bütün dünyayı kuşatmaya başlar. Geriye kalanlar, Arabistan gibi sıcak bölgelere sığınarak yaşamlarını devam ettirmeye çalışırlar. Ancak kısa sürede dünya bir buz topuna dönüşür.

2 Tarde, Gabriel, *Geleceğin Tarihinden Alıntılar*, 2004; s. 25-32

3 Yer altına göç etmeden önce insanlar, yeryüzündeki uygarlığın en ince sanatsal ve teknolojik ürünlerinden örnekleri de yer altına taşırlar. Burada eski fotoğraflar ve şemsiye gibi pek çok şey müzelerle konularak sergilenir.

mekânsal hem de düşünsel anlamda ‘kapalı’ bir sistem oluşturan yer altı yaşamı, bütün zorluklarına rağmen insanı belirsizliklerle dolu eski doğal çevresinden azat etmiştir. Bu ortam insanı tek başına insan olmaya zorlamaktadır. Artık ne iklimler, ne kaynakların ortağı hayvanlar, ne de siyasi ve coğrafi sınırlar vardır; burada “uyarıcı ve ayartıcılardan” kurtulan insanın tek uğraşı kendisi olacaktır.⁴

Yer altı toplumu, Tarde’in felsefî yaklaşımına uygun olarak adaptasyon ve uyum fikirleri üzerine kuruludur. Burada sadakat, yer altı toplumuna, başarısına ve birlik düşüncesine duyulan sadakat ve inançtır. Sosyal uyum ise varlığını sürdürmenin yegâne mekânı olan yer altında⁵ kaçınılmaz olan uyumdur. Yerkabuğunun derinliklerinden başka gidecek yeri olmayan insan, yerküre soğudukça daha uyumlu ve daha dengeli bir sosyal insana dönüşür. Böylece her katmanda daha da uygarlaşır.⁶

Yer altı uygarlığı, çatışma ve karşıtlığı kaldırabilecek lükse sahip değildir. Bu yüzden yeryüzündeki ‘savaşçı düzensizlik’ kültürünün tersine uyumlu ve barışçıl bir kültür yaratmak durumundadır. Yer altına göç eden ilk insanların bilinçsizce girdiği savaşlar sonunda “savaş ve sevgi arasında bir orta yol kalmadığı” anlaşılınca⁷, toplum, varlığının devamını sağlayabileceği yegâne çıkış yoluna, “sevgi”ye yönelir. Barışın sağlanmasından önceki son mücadele “sonsuz özgür aşk” ile “bilgece aşk” arasında yani ‘ihtiras’ ile ‘sevgi’ arasında yaşanır. Bu son çatışma “bilgece aşk” olan sevginin galibiyetiyle sonuçlanır.⁸

4 Tarde’in ütopyası, adaptasyon becerisi üst düzeye ulaşmış insanların yaşadığı bir dünyayı anlatmaktadır. Tarde, başka türlü varlığını sürdürme şansı kalmadığı için yerkabuğunun altındaki yeni yaşama adapte olan bu halkı şöyle resmeder; “...yapmacıksız, soylu, etkileyici, saf ve anlatılmaz bir incelik var burada. İtaat edilmesi gereken sosyal bir hiyerarşi duygusu yerine; insanların korumaya çalıştığı, korku değil de sadakat dolu bir sosyal uyum duygusu taşıyan ve insanlar farkına bile varmadan kokulu bir çiçek gibi varlığımızın tüm derinliklerine inen büyüleyici bir nezaket ve kibarlık var.” Tarde, 2004, s. 53

5 Anlaşılan Tarde, kapalı bir sistemde kurulabileceğine inandığı uyumlu toplumu ancak yeraltına taşıyarak kurgulayabilmiştir; lakin Tarde’in toplumunun tamamen kapalı olduğunu düşünmek de doğru olmayacaktır zira her yıl mayıs ayında dalga dalga bütün topluma yayılan histeri ve buna bağlı olarak da âşıkların (!) kendilerini dışarıya atmaları buna işaret eder. Fakat dışarı çıkanlar aynı zamanda ölüme koşmaktadırlar.

6 Tarde, 2004, s. 65

7 Tarde, 2004, s. 39

8 Miltiade “sonsuz özgür aşk”ın son savunucularındandır ve vaktiyle, binlerce insanı “göç” düşüncesinin etrafında toplayan, kitleleri peşinden sürükleyen kahramanın ihtiraslı aşkı böylece kendi sonunu da getirir. Tarde 2004c 40

Böylece yer altında artık ne ‘ihtiras’a ne de çılgınlığa rastlanmaktadır; geriye kalanlar, dengeli, uyumlu sosyal bireyler ve her geçen gün daha da uygarlaşan insan soyudur.

Zamanla yer kürenin içlerinde daha geniş alanlar fetheden insanlar, fethedilen yerleri imar ederek “elmaslarla donatılmış muhteşem” şehirler kurarlar. Bu şehirler yer altı insanının yarattığı müthiş uygarlığın devasa gösteri sahneleri gibidir. Rengârenk ışıklarla aydınlatılmış sokaklar ve meydanlar göz kamaştırıcı manzaralar serer gözler önüne. Teknolojinin ve karmaşık yöntemlerin geliştirilmesi sayesinde yer altındaki yeni yaşam daha da çeşitlenir. Böylece “insanların ihtiyaçlarının her kademede daha da tam olarak karşılandığı” görülür.⁹ Örneğin kimya öyle bir düzeye ulaşmıştır ki, artık besinler kayalardan ve mineral depolarından sağlanmaktadır.¹⁰ Bunun yanında araştırmacılar okyanuslardan yer kürenin derinliklerine değin her yerde arama çalışmalarına ve keşiflerine devam ederler. İşte böyle bir keşif sırasında, okyanusun derinliklerinde beklenmedik bir olay yaşanır. Tarde’in yer altı kâşifleri Pasifik Okyanusu’nun altında Çinlilerin kurduğu bir uygarlığa rastlarlar: “...Ortalığı yıkan inanılmaz sesler duyuluyordu her tarafta ve sarı yüzler dolaşıp duruyordu her yerde...” , “...Tam bir yer altı Amerikası’ydı bu, gerçekten de ve çok daha geniş ve anlatılmaz derecede tuhaf bir yerdi.”¹¹

Çinliler, Tarde’in nazik halkının karşısında görgüsüz ve hatta yamyamlığa varacak derecede barbardırlar; “...bizim gibi hayvan ölüleriyle yetinmeyip en küçük bir utanma ve sıkılma duymaksızın, atalarını yemeye başlamışlardı...”¹² diye kaydetmektedir. Tarde’in Çinliler hakkındaki düşünceleri alabildiğine olumsuzdur; “pis, kaba, ağgözlü ve adi”dirler ancak bütün bu olumsuz yargılarına karşın Tarde, Çinlilerin adaptasyon ve uyum sağlama becerilerine de paye vermektedir zira metinde kendi halkı bir kenara, yer altındaki zorlu yaşama uyum sağlayabilen bir başka halkın daha adı anılmaz. Tarde, yer altı dünyasında yaşama hakkını bilerek ve isteyerek Çinlilere de tanımıştır. Çünkü Çinliler,

9 Tarde, *Ekonomik Psikoloji*, 2004b, s. 99

10 Beslenme bir sorun teşkil etmemektedir zira kâşifler yeryüzündeki donmuş hayvan sürülerinden, donmuş okyanuslardaki büyük balık sürülerinden ganimetler bulmaktadırlar. Tarde 2004c

11 Tarde, 2004, s. 58

12 Tarde, 2004, s.59

“uyum sağlama konusunda daha hızlı ve yetkindirler” Miltiade’ın göçmenlerinden daha önce, “onun düşüncesine benzeyen ama onunkinden çok daha pratik olan bir düşünceyle çabucak yer altına inmiş”, “Amerika’dan da geniş” bir alana yayılarak hayatta kalmayı başarmışlardır.

Tarde’ın yer altı toplumuyla Çinliler arasında oldukça belirgin farklar göze çarpmaktadır. Tarde’ın halkı, yeryüzündeki uygarlığın rafine mirası üzerine kuruluyken Çinliler, yeryüzündeki basit yaşamlarını değiştirmeden taşımışlar “yanlarına ne bir müze ne de bir kütüphane almadan” yeni ortaklaşa bir yaşam kurarlar. Bunun yanında Tarde’ın uygarlığında ne bitkilere ne de hayvanlara yer vardır, ancak Çinliler “bin bir zahmet ve masrafla” saksılarda sebze yetiştirip evcil hayvan beslemektedirler.

Bu karşılaşmanın ardından Tarde’ın yer altı uygarlığı, Çinlilerin arasına görevliler ve misyonerler gönderir. Doğru yolu bulmaları ve ‘uygarlaşmaları’ konusunda onları uyarır.¹³ Fakat Çinliler yine de bildiklerini okurlar. Sonunda; “Peki, bu zayıflığı gördüklerinde ne yaptı bizim sömürgeciler?” diye sorar Tarde ve cevap verir: “Birçoğu, kurnazlıklarıyla ve sayılarıyla tehlikeli olabilecek bu vahşileri yok etmeyi ve bir iki fırça darbesinden sonra yaşadıkları yerleri ele geçirmeyi önerdi. Diğerleriyse, tüm zor işleri onlara yaptırmak için onları köle ya da hizmetçi yapmayı önerdi. Fakat her iki öneri de reddedildi. Bu yoksul arkadaşlar, bu uzak akrabalar uygarlaştırılmaya ve birer ‘insan’ haline getirilmeye çalışıldı; fakat bunu başarmanın imkânsız olduğu görülünce, aramızdaki duvarlar özenle ve dikkatle yeniden yükselmeye başladı.”¹⁴

Bu yazı, söz konusu karşılaşmadan hareketle Tarde’ın düşüncesinde ve geleneksel Çin düşüncesindeki ‘uyum’ kavramını ele almayı amaçlamaktadır.

Gabriel Tarde’a Göre Adaptasyon ve Geleneksel Çin Düşüncesinde Uyum Kavramları

Tarde’ın adaptasyon kavramı, felsefesinin en küçük unsuru olan ‘monad’ dan başlar. Monad, varlıkları oluşturduğu varsayılan bir yapı taşı, bir ilk

13 “Görevli olarak yanlarına gönderilen bazı bilginlerimiz, onlara gök kubbeden, güneşten, aydan ve yıldızlardan bahsettiğinde, çok gülmüşlerdi. Ama bu hikâyeleri sonuna kadar dinliyorlardı yine de ve sonra da alaycı bir tavırla misyonerlerimize soruyorlardı: ‘Peki, siz gördünüz mü bütün bunları?’ Bizimkiler bu soruya ne yazık ki cevap veremiyorlardı’.(Tarde 2004c; 59).

14 Tarde, 2004, s. 59

tözdür. Gabriel Tarde, monadı, yarı canlı bir töz olarak düşünür ve onu bilinçle donatan bir yaklaşıma sahiptir.¹⁵ Bu bilinç, monadlarda, ‘var olmaya’ ve ‘sahip olmaya’ doğru iki yönelimin temeli üzerine kurulmuştur ve aynı yönelimlerin diğer bütün varlıklarda da mevcut olduğunu varsayar. Örneğin Leibniz’in monadlarına karşın Tarde, birbirleriyle iç içe geçen, açık ve daha da önemlisi canlı varlıklar gibi güdülenen monadlar düşünür: “birbirlerine dışsal olmak yerine karşılıklı olarak birbirine karışan monadlar”dan söz eden Tarde¹⁶ biçimlerinden çok monadlar arası ilişkilere dikkat çeker. Monadların birbirleriyle ilişkilerini üç belirleyici kavram etrafında ele alır. Bunlar ‘yincelenme’, ‘karşılaşma’ ve ‘adaptasyon’ süreçlerinin belitleri olan ‘taklit’¹⁷, ‘karşıtlık’ ve ‘uyum’dur. Yaşamı, fiziksel, canlı ve sosyal alanlara ayıran Tarde¹⁸, üç alanın her birine temel unsur olarak monadı yerleştirir. Durmaksızın karışan, karışıkça yenilenen monadların her alan için ortak özelliklerinin izini sürer. Bu üç alan da sonsuzca genişleyen dizgelerden oluşur ve ona göre ‘en son sonlunun altında da sonsuz’ bulunduğu için açıklık, monadlar için başlıca özellik olarak ortaya çıkar.¹⁹

Monadlar arası ilişkilerde olduğu gibi sosyal ilişkilerde de uyum ve karşıtlık belirleyici kavramlardır. Fakat canlılarda ve özellikle insanlar arası ilişkilerdeki bu süreçler çok daha gelişmiş ve karmaşık bir görünüm sergiler: Tek taraflı değil karşılıklıdır, kendilerinde ve çevrelerine doğru sonsuzca genişleyerek çeşitlenirler; fakat her adımda yeniden kurulan dengenin varlığıyla monadlarla ortak ve özdeşirler. Bu özdeşlik, temelde biri merkeze yönelen, diğeri merkezden dışa doğru savrulan “iki güç” fikriyle ortaya konur.²⁰ Monada içkin olan iki

15 Tarde, Gabriel, *Monadoloji ve Sosyoloji*, 2004c, s. 36

16 Tarde, 2004c, s. 46

17 Taklit, Tarde’in düşüncesinin başlıca kavramıdır ve onun fikirlerinin bir bütün olarak anlaşılmasında merkezi bir yer tutar. Ancak bu çalışma Tarde’in fikirleriyle Konfüçyus’un fikirlerini uyum ve karşıtlık kavramları ekseninde ele aldığı için taklit kapsam dışı tutulmuştur.

18 Tarde, 2004b , s. 39

19 “en son sonlunun sonuna da sonsuzu koyamayacak neyi koyacağız” diye soran Tarde, fiziksel ve canlı alanlar için açık monadları önerirken, sosyal alanda monada karşılık insanı ve sosyal ilişkiyi yerleştirir. Fakat Tarde için sosyal ilişki, ilk akla gelen anlamından çok daha kapsayıcıdır: O, ne atomistler ya da materyalistler gibi maddeyi temel alır ne de Durkheim gibi olguları önemser; taklit, karşıtlık ve uyum onun için başat belirleyicilerdir; yani her alan için ortak motifleri olan unsurlar arası ilişkilerdir. Belki de bu yüzden “sosyal” kavramını ve o sırada henüz yeni bir bilim dalı olan sosyolojiyi yücelterek şöyle der; “...tüm bilimler sosyolojinin dalları olmaya yönelik gibi görünüyorlar...” Tarde, 2004; 48

20 Tarde, Gabriel, *Social Law*, 2000, s. 70

güç, monadı hem içinde bir simetriye hem de dışında bir uyuma ve uzlaşmaya doğru yönelmektedir. Tarde şöyle der; "...gerçeğin her alanında, en büyükten en küçüğe, en net olandan en muğlâk olana, sahte ya da yüzeysel olandan, doğru ya da en köklü olana kadar, ilk keşfedilişinde ya da tasarlanmasında ya bütünün büyük uyumunun ya da büyük ama muğlâk dış uyumların olduğu görülür. Bunlar yavaş yavaş yerlerini, sonsuzca küçüğe doğru giderek verimli adaptasyonlar oluşturan sayısız iç uyumlara bırakırlar."²¹ Her sistem ya uyumlu birlikliklerden oluşur ya da uyumlu üst birliklerin sağladığı koşullarla varlığını sürdürür. Belirli bir anda ele alındığında aynı kapalı bir sistemde olduğu gibi incelenmeye hazır bir şekle bürünür. Fakat temel unsur (monadlar ya da sosyal alanda insan) açık ve değişken olduğundan, süreçlerde öngörülemeyen sonuçlar ortaya çıkar. Bunlar, alt düzeylerdeki karşılaşmalar ve karşıtlıklardır. Karşılaşmanın ortaya çıkabilmesi için yeni ve uygun ortamın oluşumu gerekmekte ve bu alanlar her yönde genişleyerek yeni alanların keşfine imkân sağlamaktadır. Bu anlamda her karşılaşma, belirli üst uyumların himayesi altında gerçekleşmektedir. Bu yüzden önceden hazırlanmış ve kendini tereddütsüz tekrar eden mekanik bir uyumdan çok uyum göstermeye doğru yönelimlerin bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Tarde'ın "iki iç gücü" insan için arzu ve inançtır.²² Bunlar canlı varlıklar dışındaki her şey için, biri merkeze doğru diğeri merkezden dışarı doğru yönelen iki güçtür.²³ Bu güçler birbirlerini bütünleyen devingen karşıtlıklar oluşturlar. Fakat Tarde'a göre iç güçler gibi her alandaki karşıtlıklar da "ortalama düşünürlerce" hep 'maksimum düzeyde farklılıklar' şeklinde yanlış anlaşılımıştır. Alında karşıtlık "...birbirine benzeyen ve benzerlikleri sebebiyle birbirleri

21 Tarde , 2000, s. 69

22 İnsanın içinde uyumu yaratması beklenen arzu-inanç karşıtlığının, kendisini şüphe ve/veya kararsızlıkta gösterdiğine işaret eden Tarde (Tarde 2000; 71) şüphe ve kararsızlıkların iç uyumun yeniden sağlanmasıyla giderildiğini böylece yeni fikrin yani Tarde'ın başlıca kavramlarından biri olan "buluş"un ortaya çıktığını düşünür. Tarde için insanın kendi içindeki uyumu oldukça karmaşıktır. "Kişinin kendi içinde uyum sağlaması diğer her tür olgudan farklıdır" der (Tarde 2000; 71). Bu inancı yazılarında psikolojiye yüklediği özel anlamda görülebilir. Onun için psikoloji, kimya ile birlikte insanoğlunun sorunlarına yanıt verecek bir bilim dalı, ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarını karşılayacak bir çalışma alanıdır ve ütopyasında bunu ideal biçimiyle gösterir; "düzeni ve uyumu sağlayan psikologları, ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan kimyagerleri metin boyunca iş başındadır. (Tarde 2004c).

23 Tarde, 2004c, s. 36 Bu güçlerin ön kabul olarak sabit alınmasının, düşünürü kaçınılmaz olarak töz düşüncesine götüreceğini; bunun da son tahlilde iki uçta ya materyalist ya da idealist düşünüşle sonuçlanacağını söylemektedir.

için yıkıcı olan tekrarın özel bir türüdür. Başka bir deyişle karşıtlıklar her zaman bir çift ya da ikilik oluştururlar. Bunlar, hiçbir zaman birbirlerine benzemeyen ve belli bir bakış açısıyla *sui generis* olan varlıklar ya da varlık grupları gibi birbirlerine karşıt değildirler, ne de tek bir varlığın ya da farklı varlıkların belirli durumlarıdır; (karşıtlık) daha çok yönelimler ya da güçlerdir.”²⁴ Karşıtlığı oluşturan unsurlar birbirine eş çiftlerdir; özleri itibarıyla birbirine benzeyen, aynı kaynak ya da kaynaklardan beslenen ve farklı yönere yönelen güçlerdir. “Karşıt olarak konkav ve konveks gibi, zevk ve acı, sıcak ve soğuk gibi belirli hallerin belirli formlarına bakarsak, bu halleri güçlerin gerçek ya da varsayılan karşıtlığının yarattığını görürüz” demektedir.²⁵ Biri içeri diğeri dışarı doğru, biri hazza diğeri ıstıraba, biri sığağa diğeri soğuga doğru yönelen, aynı özün farklı yönelimlerine işaret eden Tarde, gerçek karşıtlıkları, diğeri olmadan var olmayan ve ancak birlikte anlamlı olan uyumlu yönelimlerin oluşturduğunu öne sürmektedir.

Tarde için karşıtlıklar, uyumlu ve birbirlerini tamamlayan çiftlerdir ve Tarde, uyumu bir son erek olarak değil kendisini tekrarlayan, başka türlü olma durumunun mümkün olmadığı süregelen bir işleyiş olarak düşünür. Bu şekilde uyum sağlamak genel geçer bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Karşıt iki güç kendi içlerinde dengeli bir simetriyi, dışlarındaysa bu dengeyi besleyebilecekleri bir uyumu yakaladıkları sürece mevcut salınışlarına sahip çıkarlar. “Güneş sistemindeki her gezegen, mekanik düşündüğümüzde, hareket eden birer noktadılar. Güneşe doğru düşmekle belli bir çizgide savrulup gitmek arasında bir uyum ortaya koyarlar. Fakat merkeze yönelen ve merkezden kaçan iki güç kendilerini aynı düz çizgi üzerinde tüketmeye yöneldilerdi bu bir karşıtlık oluştururdu”²⁶diyerek mevcut karşıtlığın gezegen için bir tür uyuma dönüştüğüne, karşıtlıkla uyumun birbirinin yerine geçerek iş gördüğüne dikkat çekmektedir.

Karşıtlıkla uyum doğada sürekli birbirlerinin yerine geçtikleri halde Tarde, uyuma, daha büyük önem atfeder. Çünkü karşıtlığı sürdürmek için ısrar eden unsurlar uyum sağlayanlar kadar uzun ömürlü, istikrarlı ve hatta o oranda

24 Tarde, 2000, s. 37

25 Tarde, 2000, s. 37

26 Tarde, 2000, s. 70

sağlıklı kalamazlar. Her bağlamda karşıtlıklar bulunacağından, varlıklar karşıtlık için olanca gücüyle ısrar eder ve gerilimi, tahammülünün çok üzerinde bir düzeye taşıyıp sonunda parçalanarak önceki halinden farklı olan küçük birliklere bölünmek yerine, değişen koşullara optimum düzeyde adapte olarak, eskiye daha çok benzeyeceği uyum sağlamaya yöneleceklerdir.²⁷

Sosyal alanda ise uyum sağlama daha karmaşık bir görünüm sergilemektedir. “her tür toplanma (aggregation) hep birlikte uyum sağlayan bireylerin toplanması, ya bir kısmının diğerlerine ya da bütünün bir işleve uyum sağlamasıdır.” der Tarde²⁸ Toplamın bir izlek yordamıyla belirli bir modele yönelen adaptasyonu, bireyin, toplamın diğer bireyleriyle girdiği uyum sağlaması eş zamanlı olarak iş görmektedir. Olabildiğince geniş ve açık bir eksen çizen Tarde, bu eksenin bir ucuna yakın çevreyi koyarken, diğer ucuna bilinebildiği boyutlarıyla bireyin çevresinin bağlı olduğu ya da olabileceği en geniş kapsamı yerleştirerek uyum sağlamayı en genel haliyle iki düzey örneğinde gösterir. Şöyle der; “...birinci düzeydeki uyum, söz konusu sistemin unsurlarının kendi aralarındaki uyumdur; ikinci düzeydeki uyum ise [birbirlerine uyum sağlamakta olan] bu unsurları çevreleyen sistemlerle birleştiren uyumdur.”²⁹ “Dahası” der Tarde, “birbirleriyle ilişki içerisinde bulunan farklı toplumlar birbirlerine yeniden adapte olarak uyum sağlarlar, bu daha üst düzey bir adaptasyonu meydana getirir...” Yine de toplamı oluşturan her unsorda ortak olan “sonsuzluk dek yaşama ve sahiplenme arzusu”³⁰ kaçınılmaz olarak bir tür öbikleşmeye, katmanlaşmaya ve nasıl bir temele dayanırsa dayansın (dini, ahlaki, kastsal, etnik vs.) hiyerarşik yapıların oluşumuna yol açar. Ona göre ‘kısmi’ olsa da bu merkezileşme kaçınılmazdır.³¹ Ancak her adımda ortaya çıkan çatışma yerini derhal birbirinin altına girerek daha küçüğe doğru bütünleyen uyumlara bırakır. Böylece ihtiyaçların her kademedede daha da tam olarak karşılandığı görülür.³²

27 “En parlak yıldızlar her zaman en iyi yıldızlar değildir” diyen Tarde genel bir yasa olarak adaptasyonun görülebildiği her durumda olguların “maksimum” a değil “optimum” a işaret ettiğine dikkat çekiyor.

28 Tarde, 2000, s. 71

29 Tarde, 2000, s. 71 Tarde için kapalı olmayan bütün sistemler –ki sosyal yaşam bunların başında gelir- olabildiğince geniş bir çevreyle ilişki içerisindedir. Bu sebeple ilişki ve nedensellik söz konusu olduğunda Tarde, “herşeyin altında muhtemel herşey vardır” diyebilmekte, varolan herşeyi az ya da çok bütünlü ilişkilendirebilmektedir.

30 Tarde 2004; 71

31 Tarde, 2004c, s. 87

32 Tarde, 2004b, s. 99

Tarde, toplumun bir tür “yansımalar değişimine” dayandığını düşünür³³ ve Monadoloji ve Sosyoloji’de en yalın haliyle toplumu şöyle tanımlamaktadır; “Bizim bakış açımızdan; son derece değişik biçimlerde herkesin tek tek ve karşılıklı olarak birbirine sahip olmasıdır”³⁴. Bireyler arası ilişki bir tür karşılıklı kavrama ve sahiplenme etkinliğidir. Toplum, bireyleri, kurumları ve unsurları arasında çok çeşitli aidiyet ilişkileri olan bir bütündür; birey ilişki kurduğu her durumda diğerlerini kavrayarak sahiplenir, aynı anda başkaları tarafından ve toplumun tamamı tarafından tutularak kavranır. Bu karşılıklı kavrama “bin bir şekilde” vuku bulur. En basitinden bir örnekle; annesine sahip olan çocuk, gerçekte çocuğuna sahip olan bir anneye sahiptir ve hatta kocasına, aynı zamanda çocuğunun babasına sahip olan, belki de ‘x teyze’ sanıyla çocuğunun arkadaşları tarafından sahiplenilen, topluma bir yönüyle bağlı ve kültürel birikimiyle toplumun tamamına sahip olan bir anneye sahiptir. Bu durum her birey için böyle çatallanarak gider. Birey, içinde yaşadığı çevrenin etkin bir parçasıdır ve çevresiyle sürekli bir etkileşim içindedir. Çevresine uyum sağladığı gibi çevresinden kendisine uyum sağlamasını bekler. Bu, ideal düzeyde bir birlikteliğe kapı açar ve söz konusu çevre, aile, toplumsal sınıf ya da ulus olabileceği gibi Tarde, daha derin olduğunu düşündüğü dini örgütlenmelerden hareketle gerçekte yapısı itibarıyla seküler olan bu ideal birlikteliği şöyle resmeder; “...yegâne doğrular olarak görülen gizemli emirlere önem verilmeyen bir dünya; geleneksel törenlere ve ayinlere titizlikle ve hayranlık verici bir özveriyle uyulduğu bir dünya; aşırı derecede hiyerarşize edilmiş olan bununla beraber eşitsizliğin isyanlara neden olmadığı bir dünya; hem çok aktif hem çok düzenli, disiplinli, sağlam ve uysal olan, yeni koşullara uymakta usta ve asırlık düşüncelerinde ve amaçlarında kararlı bir dünya.”³⁵

Yakından bakıldığında iki insan arasındaki uyumlu ilişki, tarafların ihtiyaçlarını karşılayarak tamamlayan bir tür alışveriş şeklinde görünür; “birinin davranışı ya da sözüyle, diğerinin sessiz bir şekilde, sözlü ya da üstü kapalı olarak sorduğu soruyu yanıtladığını söyleyemez miyiz?” der Tarde. “Çünkü bir problemin sonuçlanması gibi bir ihtiyacın karşılanması da bir sorunun yanıtlanmasıdır. Öyleyse temel uyumun iki insanın ilişkisinde bulunduğunu söyleye-

33 Tarde, 2004, s. 44

34 Tarde, 2004c, s. 78

35 Tarde, 2004c, s. 95-96

mez miyiz? Biri öğreten diğeri öğrenen –biri emreden diğeri uyan-, biri üreten diğeri satın alan ve tüketen, biri aktör, şair ya da sanatçı diğeri eleştirmen, okur, ya da amatör ve hatta aynı sonucu üretmek için çalışan iki insan arasında?”³⁶

Uyum her alanda, her zaman iş başındadır ve her adımda yeniden kurulan dengeyle çoğalır, çeşitlenir ve pekişir. İlişki kuran ve karşılıklı olarak uyum sağlayan bireyler, birbirlerini kavrayabilecekleri belirli bir yönden hareket ederek birbirlerine doğru açıdan yaklaşır. Fiziksel alandan bir örnekle Tarde şöyle der; “gezegenler ancak birbirlerine karşı doğru açıda hareket ettiklerinde uyum sağlama gerçekleşir.”³⁷ Doğru açı, sonsuzca bölünen iç dengelenmeler ve sürekli değişen dış koşullara uyum sağlama arasında bir yerde bulunmaktadır ve Tarde, ideal düzeyde, sürekli değişen ve değişime açık “sabit olmayan bir dengeye” işaret eder.³⁸ Sabit olmayan denge ya da her noktanın kendine özgü “doğru açısı” tam da geleneksel Çin düşüncesindeki *Yol* düşüncesi ve onun prensibi olan *li* yasasında karşımıza çıkmaktadır. Bu ise en yalın ifadesiyle uyumlu birlikteliğin sembolü *taiji* dengesinde kendisini gösterir. En küçükten en büyüğe her şeyin varoluşuna ve değişimine yön veren *li* yasası ve *taiji* dengesi, doğada ve insanda mevcut olan karşıt iki güce bağlı olduğu gibi aynı zamanda iki gücün üzerinde bir konuma sahiptir.

Gabriel de Tarde’ın karşıtlık ve uyum anlayışının, geleneksel Çin düşüncesinin merkezi kavramları olan yin-yang ile yakınlığı dikkat çekicidir. Yin ve yang, Çin düşünce geleneğinde doğadaki karşıtlık ve ikiliklere verilen genel addır. Varlıkların her birinde yin-yang ikiliğinin, iki karşıt güç olarak bulunduğu kabul edilir. İki karşıt güç, gece ve gündüz, yaz ve kış, sıcak ve soğuk gibi doğadaki ikiliklerde açık olmasının ötesinde, her varlığın -örneğin bir insanın- bedeninin sağlıklı ve sağlam birlikteliğinde mevcuttur.

Uyum, Konfüçyüsçü kozmolojinin en önemli kavramları arasında yer alır. Doğada gözlemlenen olgularda olduğu gibi, doğadan bağımsız düşünülmeyen insanın kendinde ve çevresinde gözlemleyeceği, sürekli gözeterek bağlı

36 Tarde, 2000, s. 77

37 Tarde, 2000, s. 70

38 Tarde, 2000, s. 70

kalacağı bir ilke olarak düşünülür.³⁹ Neyin uyumlu olduğuna ya da nasıl uyum sağlanacağı sorusuna verilen yanıt ise, uyumun, bugünkü Çince’de “akıl” ve “mantık” gibi anlamlar da yüklenmiş olan *li* (yasa) ile ilişkisinde görülebilir.

Li’nin asıl anlamı “yeşim taşı işlemek”tir; bu işlem, ham haldeki yeşim taşının, içindeki damarlara, çizgilere ve biçimlere uygun olarak işlenmesidir. Uzunluğuna, kısalığına, köseli ya da yuvarlak hatlarına, sertliğine ve ağırlığına göre nesnenin içindeki biçimin ortaya çıkartılmasıdır. “Yasa” kavramı ile karşıladığımız *li*, bu bakımdan değişkendir. Bu yasa ne ilahi kaynaklı ne hukuk ve kanunla ilişkili ne de sabit ve aşkın bir özden esinlenen bir yasadır. Daha çok Heidegger’in tanımladığı “teknik” gibi bir tür “açığa çıkarma”ya karşılık gelir.⁴⁰ Ancak tekniğin karşısında *li*, aklın imkân verdiği çeşitlilikte incelenmek üzere parçalara bölünerek oluşturulmuş, mekaniğe yakın ve zaman dışı gerçeklikte kurulan bir tasarımı değildir. Dayanağı ve referans noktası genelde doğa ve doğal döngü, özelde ise yakın çevre ve süreç olan, zamana da mekâna da aynı yakınlığı korumaya çalışan bir tür kendiliğinden açığa çıkmadır.

Li, şekil vermek, işlemek ve düzenlemek olduğu gibi, en eski sözlük olan Shuowen’da ‘düzen’c karşılık gelir.⁴¹ Aile içi ilişkilerden doğadaki her çeşit dengeye kadar, yaşamın neden başka türlü değil de böyle olduğunu açıklamaya

39 İnsanın, çevresinin ve doğanın bir parçası olduğunu vurgulayan yaklaşım en açık tezahürünü Dong Zhongshu’nun Gök-İnsan Etkileşimi düşüncesinde bulur. Gök-İnsan Etkileşimi, doğru ve uygun davranışların ‘iyinin evreniyle’, uygun olmayan davranışların da ‘kötünün evreniyle’ ilişkisi olduğu ön kabulü üzerinden kurulur. Başta hükümdarın eylemleri olmak üzere, herkesin her ediminin gök’te yansımaları bulacağı düşünülür. Bu yüzden insan davranışları, kadim geçmişin seçkin örneklerinin izleğinde iyi ideallerin sürekli işlenmesiyle yönlendirilmeye çalışılmıştır. Zaman içerisinde örneklerin tekrar tekrar işlenmesi normlar üzerinde kalın katmanlar oluşturmuştur; insan davranışları yükümlülükler ve sorumluluklarla sınırlandırılmış, genel ilkeler yardımıyla konular, görevler ve roller belirlenmiştir. Gök İnsan Etkileşimi, Gök İnsan Birliği olarak da bilinir; bknz. Han Tarihi 2495. Dong Zhongshu, Han Hükümdarı Wu Di’nin baş danışmanlarındandır. Siyasi erk açısından ele alındığında bu gelen kabul, insanın Gök ile Yer arasındaki konumunu tanımlayarak, topluma yön veren iktidarın elinde bir araç olarak belirlemektedir. Ancak Çin siyaset felsefesinde iktidarın ilgisi Gök ile Yer arasındaki gerilimin kullanılmasına kadar bu gerilimin giderilmesine ve bir tür uyumun sağlanmasına da yöneliktir

40 Heidegger, *Teknik ve Dönüş*, 1998

41 Shuowen Jiezi, Çin’in en eski ve kapsamlı sözlüğüdür. Kısaca “Shuowen” adıyla da bilinir. Doğu Han Hanedanlığı zamanında Xu Shen tarafından derlenen eserin M.S. 100-121 yılları arasında kitaba dönüştürüldüğü bilinmektedir. Orijinali 14 bölümde toplanan 9353 imden ve bunların açıklamalarından oluşur. Daha sonraki dönemlerde komantarlı nüshaları ortaya çıkmıştır ve metne eklemeler yapıldığı bilinmektedir.

yarayan bir imgedir. En küçük parçadan bilinebilen en büyük evrene kadar her şeye içkin ve aynı zamanda her şeyin üzerinde kapsayıcı bir konuma sahiptir. Bu sebeple *li*, insansız doğadaki dengeli ve uyumlu döngünün karşılığı olarak görülmektedir.⁴²

Li yasasına ideal uyum ve denge düzeyinde *taiji* adı verilir. *Taiji* görsel ifadesini yin-yang sembolünde bulur. Yin-yang sembolü ile temsil edilen karşıtlık fikri Batıda düşünüldüğü şekliyle antagonistik bir zıtlık değil birbirlerine dayanan ve birbirlerini var eden unsurların ilişkisi şeklinde anlaşılabilir gelmiştir.⁴³ Gabriel Tarde'nin karşıtlık anlayışına çokbenzeyen bu karşıtlığın resmedildiği sembolün göze ilk çarpan özelliği; siyah ve beyaz alanlarla oluşturulmuş iki karşıt unsurun birbirlerinin içine geçmiş –kucaklaşmış- ve birbirini kovalayan – izleyen- halleridir. İki alanın ortasında diğer güçten büyükçe bir parça bulunur. Her iki unsurun, diğeri olmadan var olamayacağını vurgulayan bu karşıt-parçalar, unsurlardan birinin diğere sahip olacak derecede genişlemesi halinde dahi kendi içinde sakladığı parçayı yalnızca sarabileceğine fakat onu yok edemeyeceğine işaret eder. Şayet karşıtlığı oluşturan unsurlardan biri, diğeri ortadan kaldıracak kadar güçlenir ya da gelişirse, diğere sahip olmakla başka bir şeye dönüşecek, böylece yeni bir dengelenme içinde ortaya çıkması kaçınılmaz olan daha üst düzey bir başka ikiliğin yeni unsurunu oluşturacaktır. Kaldı ki, yalnız başına ele aldığımız bu sembolik karşıtlık, içinde (altında) sayısız karşıtlıkları barındırmakta; aynı şekilde kendisi de doğada sayısız dengelerle ilişki içinde bulunmaktadır. Bu yüzden her tür karşıtlık içinde mümkün olan en iyi varoluş biçimi, ait olunan bağlamın doğal devinimiyle en uyumlu salınımına katılmakla sağlanabilir.

42 *Li*, şekil vermek, şeyleri doğalarına uygun biçimde düzenlemektir. Her şey doğasına uygun olarak düzenlendiğinde her parça için en doğru konumda en uyumlu salınımın sağlandığı ideal birliktelik oluşturulabilecektir. Mengzi bu ideal düzenliliğe işaret eder; "(herkesin) yüreğinin birlik olması ne anlama gelir?" diye sorar ve yanıtlar; "buna yasa denir, doğruluk denir" (Mengzi 7). Çin düşüncesinin bir diğer etkili düşünürü Zhu Xi'ye göre; "bu yasa içi boş bir yasa değil gerçek bir yasadır, yaz mevsimini kışın takip etmesi, geceyi gündüzün izlemesinde olduğu gibi gerçek *yol* bu akış içindedir" (Zhu, Yulei). Doğadaki uyumlu döngü bu yasanın kendisidir ve yasa her şeyden önce gelir; "*li* olduğu için bu gök ve yer var olabildiği" der Zhu Xi, "o olmasaydı ne gök ne yer, ne insanoğlu ne de on bin şey var olabilirdi" (akt. Yang, 1982; 123).

43 Stephen Sharot sosyolojik açıdan dünya dinlerini karşılaştırdığı çalışmasında şöyle diyor; "Çin'de sosyal düzen, uyumlu ve dengeli kozmik düzenin bir yansıması olarak algılanabilir" (Sharot 2001;16) bu durumun tarihsel gelişimi için bkz. Yao 2000; 169-178. Derk Bodde, Çin felsefesinde uyum ve karşıtlık düşüncelerini tartışıyor; bkz. Wright (ed.) 1953; 19-81

Taiji dengesi ve *li* yasası birbirlerine eş tutulmuştur ve *li* yasasının en üst düzeyde zuhur edişinde yin-yang güçlerinin *taiji* dengesi bulunmaktadır.⁴⁴ Yasaya tabi olan hiçbir şey kendi içinde bir dengeden ve *yin-yang* ikiliğinden bağımsız değildir. Yin-yang ikiliğiyle temsil edilen karşıtlık da hep yasayla iç içe geçen karşılıklı bir bağa sahiptir. Doğadaki her şey gibi yasa da yin-yang güçlerine bağlıdır. *Yer-gök* ikiliği⁴⁵ örneğinden anlamaya çalışırsak; *yer* ile *gök* kendi var oluşlarında *li* yasasına ve kendilerini ifşa edebilmek için de yaşamsal *qi* gücüne⁴⁶ muhtaçtırlar. *Yerin* de *göğün* de kendi yasası ve yaşamsal tözü mevcuttur. Göğün *qi*'sine yakından baktığımızda karşımıza yeniden yin-yang güçleri çıkar ki Zuo Zhuan'da Gök'ün altı (*qi*) gücünün şöyle sıralandığı görülür; rüzgâr, yağmur, karanlık, aydınlık, yin ve yang (Zuo Zhuan, Zhaogong böl.)⁴⁷.

44 Chen, Qing, Zhongguo Zhexue Shi (Çin Felsefesi Tarihi), s. 221

45 Geleneksel Çin düşüncesinde en belirgin karşıtlık örneği gök-yer ikiliğidir. Gök ile bugün anladığımız şekliyle doğaüstü, yer ile de dünyevi olan örtüşürülebilir ancak gök ile yer'in belirli oranda da olsa daima içiçe geçtiği akılda tutulmalıdır. Gök ve yer, bir bakıma doğaüstü ile dünyevi ayrımını yapan Çin düşüncesi, dünyevi olanı açık bir biçimde tanımlarken, doğaüstünü -belki de doğası bunu gerektirdiği için- sabit tanımlara bağlamaktan kaçınmış görünmektedir. Gök, iktidarın gücünü aldığı başlıca kaynak olarak gösterilir ve genel kanıya göre Yer'den üstündür; Gök'ün iradesi kesindir ve yer onun karşısında edilgen bir konuma sahiptir. Etkin güç (yang) ile özdeşleştirilen gök, belirsizlik evreninin başlıca alanı olarak düşünülebilir ve yerden önce gelişi, doğada gözlemlenen değişimlerin yavaş ancak engellenemez bir kendiliğindenlikle meydana gelmesiyle ve bu değişimin işaretlerinin yerde değil, öncelikle solduğumuz havayı da saran Gök'te gözlemlenmesiyle açıklanabilir. Yine de geleneksel yazında önemli yer tutan Gök, kozmosun üzerinde mutlak aşkın bir konuma yerleştirilmemiş, çoğunlukla karşıtı (:eşi) yer ile bir arada anılmış ve ehli kitap geleneğindeki benzer bir pantokratora dönüştürülmemiştir. Bu yüzden Konfüçyus doğadaki kendiliğinden uyuma gönderme yaparak, "Gök nasıl konuşur?" diye sorar, "Dört mevsim döner durur, varlıklar doğar, Gök nasıl konuşur?" (Lunyu, 17:17)

46 *Qi*, ideografik olarak yükselen bir bulutu temsil etmektedir ve ilk anlamı da bulut ya da buhardır. Bunun yanında koku, nefes, hava, atmosfer, karakter, mizaç, nitelik ve talih gibi çeşitli anlamları olan *qi*'nin şeyleri oluşturan bir yapıtaşısı olarak önerilmesinden önce hareket yetisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Törenler Kitabı'nda şöyle der; "Gök'ün *qi*'si alçalarak aşağı iner(ken), Yer'in *qi*'si yükselir." (Liji, Yueling böl.) *Qi* aynı zamanda yaşamsal özdür. Törenler kitabında şöyle der "göğün zamanı, yerin *qi*'si, malzemenin güzeli, ustalığın iyisi vardır. Malzeme iyi, ustalık yetkin de güzelli doğmamışsa ya zamanı değildir ya da yerin *qi*'sine haiz olunmamıştır" (Liji, Yueling Böl) Konfüçyus'un en etkili takipçilerinden Mengzi ise, *qi* için "cisimleri doldurandır" der. (Mengzi, Gongsun Chou böl.) *Qi*, hareket eden, birbirinin içine geçen, karışan, parçalanıp ve yeniden birleşen yarı-canlı bir töz toplu bir güç olarak anlaşılabilir. Bu bakımdan *Qi*'nin Monadlara benzer bir töz olduğunu düşünebiliriz.

47 Zuo Zhuan, Konfüçyus'un derlediği düşünülen ilkbahar Sonbahar Kayıtları'nın en çok itibar edilen açıklamalı nüshalarından biridir, "13 Klasik Kitap" içinde yer alır. <http://www.sinica.edu.tw/>

Yin-yang en üst kategori iken aynı zamanda alt tanım ve toplamlarda da yeniden ortaya çıkar. Böylece her unsurun kendisini, içinde yeniden bulabileceği alt ve üst kategorilerde, belirleyici unsurlardan oluşan açık ve devingen bağlamlar oluşmaktadır. Bu bağlamlar, merkezden çevreye doğru kademe kademe genişler ve her adımda daha üst düzeydeki devinime bağlı olarak yeniden kurulurlar. Uyum, merkeze yakınlığıyla doğru oranda etkinleşir, uzaklaştıkça gücü zayıflar ve çeşitlenir.

İç denge ve sürekli değişen dış koşullara uyum sağlama, bir başka değişle doğal devinimle uyumlu salınım en belirgin örneğini Laozi'da bulur: “en büyük ustalık su gibi olmaktır” der Laozi, “su, diğerleriyle mücadeleye girmez, hor görülen yerlerde yaşar ve bu yüzden *yol*'a en yakın olandır...”⁴⁸ Suyu, akışkanlığı, engelleri aşma becerisi ve yumuşaklığı, devinim ve hareket içindeki doğal uyum sağlama yetkinliğiyle örnek bir model olarak önerir.⁴⁹ Madde ve uzamdaki simetri gibi süreç boyunca hareket de gözetilmektedir. Bu harekette dikkat edilmesi istenen akıcılıktır; Akıcılık, hız, anılık ya da şiddetle niceliksel ve dereceli olarak ölçülebilir; öze ilişkin ölçüt uyumluluk, kendiliğindenlik veya doğallık olmalıdır. Böylece dengeli ve uyumcu hareket, yalnızca bağlamı oluşturan unsurların bir tür karşılıklı dengesini değil sürecin akıcılığını da göz önünde tutmayı gerektirir. Laozi'nın takipçisi Zhuangzi⁵⁰ ‘Bin yıllık bıçak’ idealiyle, doğal ve akıcı harekete çarpıcı bir örnek verir; Zhuangzi'nın kasabı öylesine ustadır ve işini öylesine akıcı şekilde yapar ki hayatı boyunca aynı bıçakla iş görse de bıçağı körelmez. Bıçağını hiç bilemek zorunda kalmaz, bıçak aynı ilk günkü kadar keskin kalır. (Zhuangzi; Böl. 3).

Her edimin kendi içindeki akıcılığının gerekliliği gibi, zamanın devamlılık arz eden bir bütün olduğu akılda tutulduğunda, uyumcu yaklaşımın yaşamın tamamına ve bütün eylemlere yayılması beklenir. İnsan eylemlerinde zorlayıcı olmaktan kaçınmalı, diğerleriyle ilişkilerinde de uyumlu olmalıdır. Taş işleme-

48 Laozi Zhuangzi Sayings, s. 38

49 *Yol*'a uygunluk yani erdem, Konfüçyüsçü metinlerde, Laozi'dan farklı ele alınsa da her iki gelenek de temelde aynı “*yol*”dan yani aynı ideal düzenden söz ederler. Hem Taoculuk'ta hem de Konfüçyüs'un düşüncelerinde idealize edilen uyumcu davranış, Taocu düşüncenin Konfüç-Laozi karşılaşması

50 M.Ö.369-286 yılları arasında yaşadığı düşünülen Zhuangzi, Taocu geleneğin en etkili düşünürlerindedir. Bugün kendi adıyla anılan eseri “Zhuangzi” (Nanhua Klasığı olarak da bilinir) 33 bölümden oluşur.

nin bir yolu olduğu gibi konuşmanın ya da yürümenin de bir yolu, yordamı vardır. Çevresinden bağımsız ve tek başına ele alınmadığı için zorlayıcı arzu ve isteklerinin karşısında herkes ve her şey için geçerli olan bu yasayı bulacaktır. Böylece bulunduğu çevre içinde birey, ait olduğu çevreden koparılmadan, arzularının karşısında duran yasayla ait olduğu çevreye yeniden bağlanmaktadır.

Gabriel Tarde'in arzu ve inanç⁵¹ karşıtlığının, Çin düşüncesinde arzu-yasa karşıtlığıyla karşılandığı söylenebilir. Yasa, en basit işten bütün sosyal ilişkilere kadar her alanda dizginlemesi gereken zorlayıcı arzuları sınırlandırırken, Çin düşüncesinde inanç yalnızca bir yönelme, niyet ve motif olarak yasanın içinde yer tutar. Çünkü inanç[□], bir tür güvenci sürekli kıldığı gibi, edimlerin kendiliğinden, uyumlu akıcılığının (yasa), itici iç güçle (arzularla) bağlandığı noktayı oluşturmaktadır; Konfüçyus, "bilmem inançsız bir insan olabilir mi? Bu aynı atlarla bağlantı kösteği olmayan bir arabaya benzer."⁵² demektedir.⁵³ Bu bakımdan uyumlu bir bütün, arzularla yasanın, inanç aracılığıyla birbirlerine bağlanması sonucunda sağlanabilmektedir. Uyum sağlama, yaşanan münferit süreçten ve doğal bağlamın deviniminden bağımsız düşünülmez. Bu nedenle Konfüçyus, beceriksizlikleri sonucunda 'olması gerekenin' gerisinde kalanları ve onu zorlayarak bozanları eleştirmektedir. (Zhongyong 4:1).

Konfüçyus'un başlıca ilgisi toplum yaşamıdır ve insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesine öncelik vermektedir. O'na göre düzenleme bireysel eğitim ve terbiye ile başlar ve kademe kademe aileden topluma yayılır. (Da Xue; 4-5) Potansiyel her ilişki genel çerçevede kurallara bağlanmıştır.⁵⁴ Ancak insan, bir yönüyle kurallara bağlıyken bir yönüyle de yeni duruma uyum sağlayabileceği

51 Gabriel Tarde'in 'inancı' da gerçekte teolojinin oluşturduğu yığın dinini bir yansıması değil, kavramın seküler anlamıyla bir tür edimdir. Kendi zamanına gelinceye kadar düşünürlerin 'inanç'a pek dikkat etmediklerini, "inancı parçalayarak içine bakmayı" akıl etmediklerini öne sürer.

52 Konfüçyus, dingillerin arabasının iki yanında bağlandığı hareketli kösteklerle inancı özdeşleştirir: bu benzetmede atlar arzulara, araba ise yasaya karşılık gelmektedir inanca karşılık gelen hareketli köstekler arabaya (yasaya) ait parçalardır, bunlar olmazsa at arabasının hareket edemeyeceğini dolayısıyla inancı olmayan bir insanın varolamayacağını anlatmak istemektedir.

53 Lunyu (Konuşmalar Kitabı), 2: 22

54 Bu kurallar kısaca Wu Chang (Beş Daim) ve San Gang (Üç Bağ) olarak bilinir. Wu Chang ; Ren 'İnsan Sevgisi', Yi 'Doğruluk', Li 'Tören', Xin 'İnanç', Zhi 'Bilgelik'. San Gang Evladın annesine, kadının kocasına, küçük kardeşin ağabeyine, arkadaşın arkadaşına ve en nihayet tebaanın hükümdarına karşı sorumlulukları genel hatlarıyla belirlenmiştir. (Zhongyong 20:8)

özgürlüğe sahip olmalıdır. Yasa açık ve değişkendir. Kurallar ise öyle değildir. “Kurallarla ilgili sözleri dinlememek olur mu?” diye sorar Konfüçyus. Kurallar gereklidir zira aileden sosyal yaşamın her noktasına kadar, ast-üst ilişkilerinin karmaşık hiyerarşilerinin düzenlenmesi, toplumsal düzenin sağlanması için etkisi kanıtlanmış kurallar gereklidir.⁵⁵ Fakat ne kadar sağlam ne kadar yerleşmiş olursa olsun kurallar da değişime açık olmalıdır: “Kurallarla ilgili sözleri dinlememek olur mu?” diyen Konfüçyüs şöyle devam eder; “Kuralların değeri yeniden düzenlenmelerindedir”.⁵⁶

Gerekli görüldüğü durumda kuralların yeniden düzenlenmesi uyumcu davranışın ön kabullerinden biridir. Konfüçyus için evrenin düzeni (yol) ve yasa biriciktir ve pratik yaşama ilişkin kurallar da sabit olmak zorunda değildir. Yeniden düzenlemeyi ve etkin şekilde uyum sağlamayı mümkün kılan farkındalık ise uyum sağlama becerisinin geliştirilmesiyle kazanılır. Sürekli değişip dönüşerek yeni duruma adapte olabilmek için açık ve esnek olmak gerekir. Konfüçyus bu nedenle dört şeyi kabul etmeyeceğini söyler; “spekülasyonu, kesin yargıyı, bencilliği ve esnek olmayışı”⁵⁷ Dahası, Konfüçyus’un en çok korktuğu şeylerden biri iyi ve uygun olmayanın değiştirilemeyeceği sabit bir durumdur.⁵⁸ Değişim ve açıklık üzerine yapılan bu vurgu, geleneksel Çin düşüncesini diğer geleneklerden ayırır. Hareket noktası olarak “mutlak yasa” ve “yasa koyucunun” ortaya konmaması, Çin düşünce dünyasında “uyum-uzlaş” ve “insan ilişkisi” gibi insani ve seküler kavramların yer bulmasına imkân sağlamıştır.

55 Model oluşturan bu kurallar, kadim geçmişin bilge ve becerikli hükümdarlarının örnek yaşamları ve sonraki nesillere miras kalan törenlerdir. Konfüçyus için insan davranışının en ince dışavurumu törendir. İdeal düzeyde yaşamın her anına ve alanına yayılması arzulanan törenselleşmiş davranışlar, aileden sosyal yaşamın her noktasına kadar, ast-üst ilişkilerinin karmaşık hiyerarşilerinin düzenlenebilmesi için modeller oluşturur. Tören, karışıklığa yol açabilecek belirsizliklerin önceden bilinerek giderildiği yegâne alandır. İnsanı şüphelerinden arındırır ve davranışlarında kararsızlığa düşmesini önler. Biraz daha yakından bakıldığında, tören için iki temel ölçütün olduğu görülür, bunlar; “içtenlik” ve “uyum”dur. “Tören sırasında içten olunuz, ben içten değilsem tören yapmam” der Konfüçyus (Lunyu: 3:12). İçtenlik, bir tür yalın dürüstlük anlamından çok birine ya da bir şeye samimiyetle yönelmek, yapılan işe gönül vermektir: müzik ya da hat gibi zanaatların icrasında, önceden belirlenmiş ritme ve izleğe kendini kaptırmak, kendini işin akışına bırakmakta olduğu gibi bir yöneliştir. Uyum ise, boyun eğen bir uyumun, pasif bir kabullenişin tersine etkin bir biçimde uyum sağlama çabasıdır. Konfüçyus Lunyu’de “Törene değer katan uyumdur” der (Lunyu 1-12).

56 Lunyu (Konuşmalar Kitabı), 9:23

57 Lunyu (Konuşmalar Kitabı) , 9:4

58 Lunyu (Konuşmalar Kitabı) , 7:3

Konfüçyüsçü dünya kurgusunda insan ilişkilerinin kilit kavramı ‘insan ilişkisi’dir. Aynı zamanda insan sevgisi olarak karşılayabileceğimiz *ren* (仁), Konfüçyüsçü uygarlık anlayışının en ayırt edici kavramıdır. Çince im, “ren (仁)”, bir ‘insan 人’ ve ‘iki 二’ sayısının yan yana gelmesinden oluşur ve iki insan arasındaki ilişkiye, insancılığa, insan gibi yaşama potansiyeline işaret eder. *Ren* öncelikle aileden ve yakın çevreden başlayan ve derece derece genişleyen kademeli bir sevgiye işaret eder. Bu sevgi merkezden uzaklaştıkça genişleyen bir çember oluşturur ve merkezle ilişkisi her adımda gözden geçirilir. Konfüçyüs’ün hareket noktası insanın yakın çevresi olduğu için “yakın çevrede insan sevgisi (*ren*) güzellik doğurur”⁵⁹ diyerek en uyumlu birlikteliğin yakın çevrede sağlanabileceğine işaret eder. Kişi kendini *yol*’a uygun olarak yetiştirmelidir; *yolu* ise insan ilişkisine bakarak gözden geçirmelidir.⁶⁰ Bu çerçevede ideal ilişki için bir eksen çizdiğimizde bir ucunda evrensel sevgi yer alır. Diğer ucundaysa nefret ya da sevginin yokluğu değil her zaman yeniden gözden geçirilen bu kademeli sevgi görülebilir. Uyum her yeni durum için ikisinin arasında bir yerdedir. İdeal insan ilişkisi olan sevginin şemsiyesi altında içtenlik ve inançla kurulan ilişkiler, bütünün, ideal uyumu yaratabileceği momentin olumsuzluğunu ve ideal birlikteliğin koşullarını beslerler. Bu açıdan geleneksel Çin düşüncesinin tanımladığı insan ilişkisi ya da sevgi, Tarde’in sözünü ettiği “çocuğuna sahip olan bir anneye sahip olan çocuk” fikriyle özetlenen sarmal ilişkiler yumağının, ahlaki düzlemde ortaya çıkan bir prensibi olarak anlaşılabilir.

Biraz daha yakından baktığımızda ilişkileri her kademedede yönlendiren iki kavram daha göze çarpar. Bunlar, astların ve üstlerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen mütevazılık [haddini bilmek] ve yüce gönüllülüktür. Mütevazılık astın üstleri karşısındaki davranışlarının ölçütüken yüce gönüllülük, üstleri, ‘haddini bilen astlar’ karşısında keyfi davranmaktan alıkoyar. Bu iki kavram sırasıyla *shu* ve *zhong*’dur. *Shu* gerçekte kişinin kendini başkasının yerine koyabilmesidir ve Konfüçyüs’ün biricik değişmez ilkesidir. Öğrencisi Zigong ömür boyu izlenecek bir şey olup olmadığını sorduğunda Konfüçyüs; “bu *shu*’dur” der, yani kişinin kendisini başkasının yerine koyabilmesidir.⁶¹ Bilindiği gibi bu

59 Lunyu (Konuşmalar Kitabı) , 4:1

60 Zhongyong 20:4

61 Zhongyong, 5:24

kavram bugün “altın kural” olarak kabul edilmektedir.⁶² Günümüzde insancılıkla ilişkili olan bu tanım eski toplumlarda soysal statü ve konumların düzenlenmesinde önemli işlevler yüklenmiş görünmektedir.

Herkesin konumuna uygun davrandığı, ilişkilerini genel ilkeler çerçevesinde kurduğu ve her yeni durumda yeniden gözden geçirdiği açık bir yapıda, uyum ve adaptasyon kaçınılmaz olarak başlıca odağı oluşturmaktadır. Tarde da ütopyasında modern ve eşitlikçi bir toplumun uyumlu birlikteliğini resmetmektedir: “...yapmacıksız, soylu, etkileyici, saf ve anlatılmaz bir incelik var burada; itaat edilmesi gereken sosyal bir hiyerarşi duygusu yerine; insanların korumaya çalıştığı, korku değil de sadakat dolu bir sosyal uyum duygusu taşıyan ve insanlar farkına bile varmadan kokulu bir çiçek gibi varlığımızın tüm derinliklerine inen büyüleyici bir nezaket ve kibarlık var.”⁶³ sözleriyle özetlenmektedir. Tarde’ın dile getirdiği sıfatlar arasında ‘sadakat’ yer altı toplumunun büyük ülküsüne ve birlik düşüncesine duyulan sadakat ve inanç olarak anlaşılabilir. Sosyal uyum ise, bütün toplum için başka türlü var olma imkânının olmadığı kapalı bir sistemde kaçınılmaz olan bir uyumdur. Yerkabuğunun derinliklerinden başka gidecek yeri olmayan insanlar, yerküre soğudukça daha uyumlu ve daha dengeli birer sosyal insana dönüşürler ve her katmanda daha da uygarlaşırlar.⁶⁴Yeryüzünün ‘açık’ ve her daim değişen ortamının yanında ‘kapalı’ ve standartlaşan ilişkileri ideal haline getirmek ancak burada mümkün olmaktadır. Böylece uyum ve [insani] ilişki (sosyal) uygarlaştığı oranda erdemli insanın da ilkesi haline gelmektedir. Fakat uyum sağlamak, bir bakıma diğerine benzemek ve boyun eğmek değil midir?⁶⁵

Çin geleneksel düşüncesinde, sosyal birlikteliği oluşturan bireylerin, farklı grup ve toplulukların özgünlüğünün ve özerkliğinin korunabilmesi için karşıtlıktan kaçınan bir tutum telkin edilmektedir: “erdemli insan sıkı durur fakat

62 Eşitler ya da arkadaşlar arasındaki ilişkilerde ise ölçüt içtenlikle yönelme ya da inançtır. Konfüçyus, “günde üç kez kendimi yoklarım” der, her defasında da arkadaşlarına karşı içten olup olmadığını sorar (Lun Yu 1-4)

63 Tarde, 2004, s. 53

64 Tarde, 2004, s. 65

65 Zaman zaman “bütün topluma yayılan histeri ve buna bağlı olarak da âşıkların (!) kendilerini dışarıya atarak intihar etmeleri” buna işaret eder. Açıklık ve açılma, boyun eğmeyerek baş kaldırma ve bile bile ölüme koşmak anlamına gelmektedir.

zıtlasmaya girmez, [insanları] bir araya getirir fakat ayrımcılık yapmaz ⁶⁶ “uyum gösterir fakat [diğerine] benzemez”⁶⁷ sözleri buna işaret etmektedir. Öte yandan Tarde, özgünlüğün ve çeşitliliğin korunup geliştirilebilmesi için, “toplumun bir yansımalar değişimine dayanmasından” hareketle şöyle der: “Karşılıklı olarak birbirini taklit etmek ve kazanılan ve de farklı biçimlerde düzenlenen taklitler sayesinde özgünlük kazanmak. Asıl önemli olan budur işte!”⁶⁸ Bu düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde demokratik, seçime dayalı bir liyakat sistemi önerir ve her seçmen seçtiği kimseyle kendisini özdeşleştirmektedir.⁶⁹ Ancak yine de yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrım bakidir ve düzenleme tabandan değil yukarıdan yapılmaktadır. Oysa Çin düşüncesinde düzenleme bireyden başlama niyetindedir.

Çin düşünce geleneğinde Yin-yang ile temsil edilen uyumcu düşünceye göre, bir şey ortaya çıktığında onunla birlikte yasa da ortaya çıkmaktadır. Böylece var olma noktasında yeni şey ‘olasılık’la sınırlı kalmaz, her adımda incelerken çeşitlenen bağlam içinde, devinimin ivmesiyle kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu şekilde yenilik, uyumlu etkinliklerin uzun zaman dilimlerindeki birikimli gelişimiyle ortaya konabilmektedir. Çin düşüncesi, uzun soluklu süreçlerde sosyal birlikteliği oluşturan unsurların, farklı grup ve toplulukların özgünlüğünün korunabilmesi için karşıtıktan kaçınan bu tutumu telkin etmektedir: “erdemli insan sıkı durur fakat zıtlasmaya girmez, [insanları] bir araya getirir ve ayrımcılık yapmaz ⁷⁰ sözleriyle, uyum sağlarken farklılıkların korunarak geliştirilmesinin koşullarını beslemektedir: “uyum sağla fakat [diğerine] benzeme!”⁷¹

Gabriel Tarde’in uyumu da bu bakımdan doğal ve dinamiktir, genel bir yasa olarak evrende ve yaşamın her alanında görülebilecek genel geçer adaptasyon süreçlerinin devingen bir bütünüdür. Tarde, “Sosyal Yasalar”da doğa olaylarının uyumlu birlikteliklerinden yola çıkarak adaptasyonu şöyle örneklendirir; “...bir nehir yatağını ele alalım, burada, nehir suyunun akışına adapte olmuş

66 Lunyu, 15:21

67 Lunyu, 3:23

68 Tarde, 2004, s. 43-44

69 Tarde, 2004, s. 49

70 Lunyu, 15:21

71 Lunyu, 3:23

bir dağı ya da sıralanmış tepeler buluruz ve güneş ışığının okyanus sularının bulutlara yükselişine adapte olduğunu (görürüz); dahası, rüzgârlar bu bulutları dağ zirvelerine taşımaya adapte olmuşlardır. Burada, büyük su akıntısına bağlanacak olan kaynakları, dereleri, nehirleri besleyen yağmurlara dönüşürler.”⁷² Tarde’in “nehir suyuna uyum sağlayan dağı” gibi, yeşim taşıyı işleyen Çinli ustanın uyum sürecine katılması ahlakçı bir yöne vurgu yapmaktadır. Tarde’in fikirlerinde gördüğümüze benzeyen doğal uyum Çinli düşünürlerin üzerinde en çok durdukları konudur. Fakat Tarde’dan farklı olarak Çin düşünce geleneğinde uyum ve uzlaşma fikirleri genel geçer bir ahlak doktrinine dönüşmüştür. Taşın içindeki damarlara göre işleme, biraz taştan alıp biraz kendisinden vererek, taşın da ustanın da zorlanmayacağı, her ikisinin de işleminden hoşnut kalacağı şekilde iş görmesiyle, doğada görülen ideal uyumun insanlar için de mümkün olduğuna işaret eder. Dahası birey her ediminde buna dikkat etmelidir. Kişilere inisiyatif kullanabilme hakkı bu şekilde tanınmaktadır.

Geleneksel Çin düşüncesinde, zamanın devamlılığı ve bütünlüğü fikri genel olarak yaşamın tamamının, özeldeyse edimlerin uyumlu akıcılığını gerekli kılar. “Öncenin bilinerken sonranın kestirilmesi”⁷³ her verili anda bireyi, ideal uyuma yaklaştırır. Fakat Tarde için zaman, bölünebilir-düzenlenebilir bir karaktere sahiptir ve ardışık edimlerin akıcılığı ve uyumluluğu fikri onda karşılık bulmaz. Bu bakımdan o bir pozitivisttir. Diğer pek çok şey gibi zaman da ancak iyi şekilde planlanması ve düzenlenmesi gereken bir nesnedir. Çevreye uyum sağlama konusunda Tarde, insanın bencilliğine vurgu yapar ancak Tarde’in bu kanısı başka bir yerde ortaya attığı “çocuk despot doğar” ön kabulü üzerine kurulmuştur. Geleneksel Çin düşüncesindeyse Yasakçı Okul ve Konfüçyus’un takipçisi Xunzi dışındaki hâkim görüş bunun tam tersini, ‘insanın doğuştan iyi olduğu’ görüşünü kabul etmektedir. Bu bağlamda, Çin düşüncesinde sosyal yaşamın uyumluluğunun sağlanması için bireylerin arzu ve ihtiraslarının dizginlenerek kontrol altına alınması, yasa (li) kavramı etrafında örgütlenerek en yakın çevrenin denetimiyle sağlanırken; Tarde, sosyal uyum için ihtirası bütünüyle ortadan kaldırmak durumunda kalmıştır. Tarde için uyum “uyumsuzluğun” dışarıda bırakılmasıyla sağlanırken Konfüçyusçu düşünce aynı “uyumsuzluğun”

72 Tarde 2000; 70

73 Da Xue: 3

her zaman var olabileceğini kabul eder ve yalnızca bunun değiştirilebileceği koşulların saklı kalmasının yollarını arar.

Adaptasyon ve uyum, Çin düşüncesinde de Tarde'ın anladığı şekilde, “unsurların kendi aralarında” ve “çevre sistemlerle birleştiren”, “iki düzeye”⁷⁴ benzer biçimde, merkez-çevre karşıtlığı ekseninde kurgulanmıştır. İnsan davranışının sınırları da uyumcu tutumla çizilmiş ve uyumcu davranış uygar davranışın göstergeleri arasında sayılmıştır. Gelenek, sosyal ilişkilerde uyumu ve uyumcu tutumu telkin ederken *yola* uygunluk yani yasanın insanlar üzerindeki yansımaları olan *erdem* (德) herkes için geçerli prensipleriyle onu sınırlandırmıştır.⁷⁵ Tarde, uyumun zamanla yakın ilişkisine yani doğadaki süregelen değişime onay verirken sosyal alanı -belki de yalnızca ilişkilerin karmaşıklığından dolayı- bu kabulün dışında tutar. İnsan davranışlarının karşılıklı uyumluluğu önceden düzenlenmiş “standart kurallarla” belirlenmiştir ve uyum sağlama yalnızca bir aşamadan diğerine geçişte yararlanılan bir araç, bir anahtar gibi görünür. Bu bakımdan Tarde'ın uyumu bireyler için her zaman akılda tutulması beklenen ahlaki prensipler önermez ve bu yüzden adaptasyonun yaşandığı “iki düzey” arasındaki ara durumlarda bireyi tutuk ve kararsız bıraktığı görülür.

Geleceğin Tarihinden Alıntılar'da Tarde'ın, kendi ideal toplumu dışında yer altı yaşamına uyum sağlama payesini bahsettiği Çinliler hakkındaki düşünceleri gerçekten sevimli değildir. Onlarda kamusal bilincin tam olarak yerleşmediğine vurgu yapmakta, adaptasyon ve uyum konusundaki pratik yetkinliklerine karşın geleneksel anlayışlarını uzun erimli toplumsal programlardan yoksun addetmektedir. “...İğrenç bir hayatları vardı bu insanların; korkunç bir açgözlülük vardı hepsinde; yalan dolanla ve tam bir çirkef içinde yaşıyorlardı

74 İki düzey: “...birinci düzeydeki uyum, söz konusu sistemin unsurlarının kendi aralarındaki uyumdur; ikinci düzeydeki uyum ise (birbirlerine uyum sağlamakta olan) bu unsurları çevreleyen sistemlerle birleştiren uyumdur.” (Tarde 2000; 71)

75 *Erdemden* kastedilen doğaüstü bir kaynaktan edinilen doğru bilgiye uygun doğru davranışlar bütünü değil, doğal döngünün izlenmesi yanında gelenek tarafından oluşturulan değerler toplamının ve tabii ki mevcut yapının uyumlu ve kabul edilebilir bir harmanıdır. Erdem yani *Yol*'a uygunluk, Konfüçyüsçü metinlerde, doğacı düşünür Laozi'dan farklı ele alınsa da her iki gelenek de temelde aynı “*yol*”dan yani aynı ideal düzenden söz ederler. Hem Taoculuk'ta hem de Konfüçyüs'ün düşüncelerinde idealize edilen *yol*, *Gök*'ün düzeni olduğu gibi farklı tezahürleriyle yaşamın her noktasında aranıp bulunabilir: gökyüzünde güneşin, ayın ve yıldızların kararlılıkla izlediği bir izlek varken vadi diplerinde süzülerek akan suyun akışı ya da güzel bir şiirin ritmi de uyumlu ve dengeli gidışe örnek oluşturabilir.

zavallılar! —Bizim torunlarımızın bir gün bu çılgınlığa düşmeyeceklerini kim bilebilir?- Pisliklerini, kabalıklarını ve adiliklerini anlatmaya varmıyor dilim. Büyük masraflarla, taşıma topraktan yapılan küçük saksıların içinde küçük küçük sebzeler yetiştiriyorlardı; sonra domuzlar, köpekler ve daha bir sürü şey...”⁷⁶ Tarde’in evrensellik iddiasında olan edebi inceliğiyle pek bağdaşmayan, öte yandan batı merkezli düşünce geleneği içinde çok sayıda örneği görülen “oryantalist tabanlı” hor görme eğilimi, Batı geleneğine olan inancının fikri-sabini de ortaya koymaktadır. “İnsanlığın bu eski hizmetçileri bizim yeni Christophe Colombuza çok iğrenç geldiler. Bu alçak yaratıklar (hayvanlardan değil, efendilerden bahsediyorum, zira hayvanlar yetiştiricilerin fazlasıyla ıslah ettiği bir ırktandırlar) Haydutlar İmparatorluğu’nun ve yeryüzünün tüm hatırasını yitirmişlerdi. Görevli olarak yanlarına gönderilen bazı bilginlerimiz, onlara gök kubbeden, güneşten, aydan ve yıldızlardan bahsettiğinde, çok gülmüşlerdi. Bu hikâyeleri sonuna kadar dinliyorlardı ama yine de alaycı bir tavırla misyonerlerimize soruyorlardı: ‘Peki, siz gördünüz mü bütün bunları?’”

Değerlendirme ve Sonuç

“Uygarlığın ilerlemesi sayesinde, sahip olunan giderek sahip haline geliyor, ta ki hak eşitliğiyle⁷⁷, halk egemenliğiyle ve hizmetlerin eşit ve doğru değişimiyle karşılıklı hale gelmiş ve evrenselleşmiş olan eski kölelik her bir yurttaşı diğer herkesin aynı zamanda hem efendisi hem hizmetçisi yapana kadar...” Bugün geldiğimiz noktadan bakıldığında Tarde’in sözleri fazlasıyla iyimser görünmektedir. Gabriel Tarde, “hızla gelişen modern yaşamın, ortaya çıkan her yeni görevle, yeni sanayi ilişkilerinin kaçınılmaz olarak çeşitleneceğini” öngörmektedir.⁷⁸ Sanayi kollarının çoğalarak incelenmesiyle insanın işiyle ve başkalarıyla ilişkilerinin de çeşitleneceğini, bireylerin, görev ve becerilerinin çeşitlenmesi doğrultusunda gelişim göstereceklerini ve dolayısıyla farklı oluş ve açılımlara sahip olacaklarını ileri sürmektedir. Oysa modern kültürün, giderek çeşitlenen uzmanlık dallarında çeşitlenmesi ümit edilen ilişki biçimleriyle, farklı yakla-

76 Tarde, 2004c, s.59

77 Eşitlik kaçınılmaz olarak kendi eleştirisini de beraberinde getiriyor; eşitlik ve mutlak bir karşılıklılığın tek tipleştirici tehdidi Cesur Yeni Dünya’da ideal düzeyde eleştirisini bulmuştu. Herkes eşitlenmeye doğru sürüklenirken kimileri daha eşit(!) olmayı sürdürüyor ve hatta eşitliklerini pekiştiriyorlar.

78 Tarde, 2004c, s. 79

şımlara ve bakış açılarına sahip bireylerin ortaya çıkmasını sağlayabildiği de şüphelidir. Tersine, bir örnek eğitimden geçirilen bireylerin her kapıyı açmak için yüzeysel olarak biçim değiştirebilen ve daha çok maymuncuklara benzeyen tek tip bakış açılarının yüzeysel bir derlemesinden yararlanarak, piyasa ihtiyacına cevap verecek kopyalara dönüşmeleri gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bu genel yönelimin en tedirgin edici yanı, ahlakçı geleneklerin hepsinde ortak olan yaşamın kutsallığı ve maneviyat gibi temel insani değerlere neredeyse hiç dokunmamasıdır.

Kültürler kendi köklerine dönerken, evrensel etik ihtiyacının artık yüksek sesle ifade edilmeye başlandığı günümüzde, Batının ‘refah toplumunun’, bu refaha ulaşanlar için bile hayal edilen mutluluğu getiremediği düşündürücüdür. Sanayi devriminden bu yana, bilimin omuzlarına asılan insanlığı ihya etme sorumluluğu, sosyalist bloğun çökmesi ve son yıllarda -özellikle Irak işgalinden sonra- batı ile özdeş tutulan bilim doktrininin, kurtuluşu sağlayacağından şüphe ettirmektedir. Öte yandan toplumsal yaşam içinde bireylerin iç dünyalarını düzenleme ihtiyacı modern çağa özgü bir olgu sayılmaz ve başta büyük dinler olmak üzere, her gelenek dünyayı ve insan yaşamını düzenleyecek doktrinler ortaya koymuştur. Çin geleneksel düşüncesi, Doğu Asya Kültür çevresi dışında yaygınlık kazanmamış olmakla birlikte, bunlardan biridir. Bu açıdan modernliğin soterik bir model ortaya koymayı ve manevi ihtiyaçlara çok şey vaat etmemesinin anlaşılması bir sonuç değil belki de yeni bir tartışmanın başlangıcına işaret etmektedir.

Ekonomi ve finans merkezlerinin yer değiştirmeye başlamasına paralel biçimde Asya’da pek çok ülkede –yalnızca bir kısım için olsa bile- yaşam standartlarının gelişmesi, insanların manevi açlıklarını belirginleşmektedir. Bu süreçte kültürlerin eski köklerine doğru savrulmasından Çin de kendi payına düşeni almaktadır. Kültürel olarak Çin’in kendini yeniden tanımladığı bu süreçte, yukarıda genel hatlarıyla ve iyimser bir şekilde ele alınan uzlaşma ve uyum gibi değerlerden hangilerinin canlandırılarak işlevselleşeceği, hangi değerlerin bu yeni sürece uyum sağlayabileceği merak konusudur. Bir diğer soru da Gabriel Tarde’in sözünü ettiği “karşılaşma” şayet yer altında değil de yeryüzünde gerçekleşirse, tarafların söz konusu “uyum” ve “adaptasyon” gibi kavramlarını nasıl anlatacağı, diğerini nasıl anlayacağı sorusudur.

Özet

Gabriel Tarde'nin Düşüncesinde Eski Çin Kavramları: “Geleceğin Tarihinden Alıntılar” Örneği

Fransız düşünürü Gabriel Tarde, sosyolojiyi ontolojik ve bütüncül bir yaklaşımla ve çoğunlukla metafizik yorumlarla açıklayan bir düşünür olarak görülmektedir. Çağdaşı olan Durkheim'in “sosyal olgu” anlayışına karşı çıkan Tarde; bu kavramın metodolojik bir sorun oluşturduğunu ve Durkheim'in “sosyal” teriminin “ilişkilerin değişkenliğine” yer bırakmadığını ileri sürmektedir. Ona göre sosyal ilişkilerde belirleyici olan kavramlar ‘değişim’, ‘karşıtlık’, ‘benzeşme’ ve ‘adaptasyon’ gibi daha genel ve dinamik kavramlardır. Bu bakımdan yaşadığı çağda pek ilgi görmeyen bu düşünür saha çalışmaları yapan bir sosyolog olmasının ötesinde bir metafizikçi olarak anılmaktadır. Onun metafizik görüşleri, eserlerinde doğa olaylarından örnekler verdiği bölümlerde açıkça görülebilmektedir. Çalışmalarında önemli bir yer tutan doğa tasvirleri, insanların dünyası ile evren arasında, işleyişleri bakımından benzerlikler olduğuna dikkat çekmektedir. Tarde bu benzerlikleri ortaya koyarak ‘pozitif felsefenin’ ve modern anlayışın insan ve doğa arasında oluşturduğu ayrımı da reddeder görünmektedir. Doğal olgular yardımıyla ortaya koyduğu “karşıtlık” ve “uyum” gibi kavramlarla, doğa ve toplum hayatı arasındaki bağları adeta yeniden kurmaya çalışmaktadır. Gabriel Tarde'nin bütüncül varlık anlayışı ile doğadaki “uyum” ve “karşıtlık” fikirleri Geleneksel Çin düşüncesinin en temel aksiyomları ile bu bakımdan benzerlikler arz etmektedir. Nitekim Gabriel Tarde, “Geleceğin Tarihinden Alıntılar” adlı kısa öyküsünde bu benzerlikleri bir tür “doğu-batı karşılaşması” ekseninde ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Gabriel Tarde, Çin Felsefesi, adaptasyon, uyum, karşıtlık

Abstract

Some Chinese Concepts in Gabriel Tarde's Thought: “Fragment d'histoire future” as an example

French philosopher Gabriel Tarde, is known as a philosopher who describes sociology ontologically, with an integrated approach and mostly by means of metaphysical interpretations. Opposing his coeval Durkheim's “social

fact”, Tarde claims that this notion constitutes a methodological problem and the term “social” of Durkheim’s crowds out “variability of relations”. According to him, determinants in social relations are more general and dynamic notions as: ‘change’, ‘contradiction’, ‘affinity’ and ‘adaptation’. In this respect, not quite celebrated in his era, this philosopher is widely known as a metaphysician as well as a sociologist. His metaphysical opinions, are clearly visible in the sections where he described with inspirations from natural phenomena. Descriptions of nature which constitutes an important part in his works, he points out the similarities between the universe and the world of men in terms of functioning. Presenting these similarities, Tarde seems to reject the division between the men and nature, built up by ‘positivist philosophy’ and modern understanding. With his natural descriptions, and with concepts of where he derived from as “contradiction” and “harmony”, he almost tries to re-establish the bonds and similarities between the nature and the social life. Gabriel Tarde’s perception of holistic being and his ideas of “contradiction” and “harmony” in nature, are very close to the most basic axioms of the traditional Chinese thought. As a matter of fact, Gabriel Tarde presents these similarities in his novella called “Fragment d’histoire future”, as a means of “East - West encounter”.

Key Words: Gabriel Tarde, Chinese Thought, harmony, adaptation, contradiction

KAYNAKÇA

- Ames, Roger T., *Focusing the Familiar: A Translation and Philosophical Interpretation of the Zhongyong*, Honolulu, HI, USA: University of Hawaii Press, 2001. <http://site.ebrary.com/lib/ankarauniv/Doc?id=10019101>
- Collingwood, R.,G., *Doğa Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Chen, Qing, *Zhongguo Zhexue Shi* (Çin Felsefesi Tarihi), Beijing Yüyan Wenhua Daxue Chubanshe, Beijing, 1999.
- Heidegger, Martin, *Teknik ve Dönüş*, çev. Necati Aça, Ankara, Bilim ve Sanat Yay. 1998
- Huang, Siu-chi, *Essentials of Neo-Confucianism : Eight Major Philosophers of the Song Ming Periods*, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 1999. <http://site.ebrary.com/lib/ankarauniv/Doc?id=5007091>
- James, Legge, *Chinese Classics*, Vol.III, SMC Publishing Inc., Taipei., 2000.

- *Laozi Zhuangzi Sayings*, Qilu Shushe, Beijing, 1992.
- *Lunyü* (Konuşmalar Kitabı), Beijing Foreign Languages Press, Beijing, 1994.
- *Liji*, (Törenler Kitabı), Shangwu Chubanshe, Beijing, 1982.
- Needham, Joseph, *Zaman ve Doğulu İnsan: Beşeri Hukuk ve Tabiyat Kanunları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Nivison, David, *The Problem Of Knowledge And Action Since Wang Yangming Studies In Chinese Thought* (Arthur F. Wright ed. içinde), The University of Chicago Press, Chicago, 1953.
- Özerdim, Muhaddere Nabi, *Büyük Bilgi: Müzik Hakkında Notlar*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1945.
- Ivanhoe P. J., *Ethics in the Confucian Tradition: The Thought of Mencius and Wang Yang-ming*, Atlanta: Scholars Press, 1990
- Ronan, Colin, A., *Bilim Tarihi: Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, çev.Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, Tübitak Yayınları, Ankara, 2003.
- Sharot Stephen, *Comparative Sociology of World Religions: Virtuosi, Priests, & Popular Religion*, New York, NY, USA: New York University Press, 2001.
- <http://site.ebrary.com/lib/ankarauniv/Doc?id=10032485>
- Tarde, Gabriel, *Monadoloji ve Sosyoloji*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004.
- Tarde, Gabriel, *Ekonomik Psikoloji*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004.
- Tarde, Gabriel, *Geleceğin Tarihinden Alıntular*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004.
- Tarde, Gabriel, *Social Law*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.
- Yardımlı, Aziz (der.), *Decartes Söylem - Spinoza İnceleme – Leibniz Monadoloji*, İdeaYayınları, İstanbul, 1998.
- Yao, Xinzhong, *Introduction to Confucianism*, West Nyack, NY, USA: Cambridge University Press, 2000. <http://site.ebrary.com/lib/ankarauniv/Doc?id=10073561>